

A válság

A sajtó, egyelőre csendesen, de mégis foglalkozik az új gazdasági válságközeledtével. A napilapokból értesülünk a munkanélküliek számbeli emelkedéséről, egy pár nagy bank bukásáról, a nyersanyagok alacsony áráról, stb. Az arany futkos ide-oda, mint a csapdába került egér és sehol sem érzi magát biztonságban. Egyre sűrűbben tartanak gazdasági konferenciákat, hogy gyógyírt találjanak a rákban szenvedő termelésre. A krízis szó újra rémületbe ejti az emberiséget és joggal, mert hiszen az 1929—32-es válság terhétől még meg sem szabadult és máris itt a másik. Vajjon, büszkéek lehetünk-e, hogy a hajók, vonatok és repülőgépek ezrei hálózják be földünket? Hogy a holt anyagokból sokféle gépet kovácsoltunk, amelyek használatával az emberiség részére könnyebbé válhat a munka? Hogy a létfenntartáshoz szükséges munkaidő, amely az ókorban az embert egész napra lekötötte, ma két órára lenne csökkenthető? Nem! Jön a válság s a vonatok, hajók és repülőgépek üresen közlekednek. A gépek munka nélkül állanak a gyárakban és munkanélküli munkások az utcákon. Egyik évben minden virágzik, van munka, van kereset, a másikon pedig munkanélküliség és nyomor. Úgy látszik, hogy a mai társadalom, a legtökéletesebb gépek, technikai eszközök létrehozója, nem tud uralkodni a maga teremtette erőken. Mintha az egész termelési rendszer valami magasabb hatalom kényekedve szerint igazodna.

Mit is jelent a krízis? Mindig több és több munkanélküli munkást, akik nem vásárolhatnak. A munkanélküli nem vásárolhat, de a munkában levők vásárlóereje is csökken, mivel a válság alatt keresetük a létfenntartáshoz szükséges élelem beszerzésére sem elég. A munkásság vásárlóerejének csökkenése erősen érezteti hatását a világphiacon. (Európa egyes országaiban a műhelyekben és gyárakban foglalkoztatottak száma és azok családja felülmúlja a lakosság 60—70 százalékát is.) A raktárak és áruházak tartalma bennreked s a felhalmozott árukat nincs, aki elfogyasztja. A búzát, kávévágószámra öntik a tengerbe. Az üzletekben nincs vevő, a parasztok nem tudják, hogy mit kezdjenek terményeikkel. Ezáltal a kereskedők és a parasztok sem vásárolnak és az adót sem bírják fizetni rendesen. Az állam és a városok leszállítják az alkalmazottak fizetését, s ezek is kevesebbet vásárolnak, mint azelőtt.

A vásárlók, azaz a fogyasztóerők csökkenése megint csak emeli a munkanélküliek számát és fordítva, a munkanélküli tömegek növekedése újból csökkenti a fogyasztóerőt. Így megy ez körbe-körbe, ok és okozat egymást hajszolva. Olyan ez, mint a hegyről guruló hólavina, amikor elindul, ökölnagyságú s mire a völgybe ér, házakat rombol össze.

Válság idején a társadalom megzavart hangyabolyra hasonlít. Megváltoznak a szokások és az erkölcsök. Emelkedik az öngyilkosok száma. A börtönök megtelnek tolvajokkal és elégedet-

lenekkel. Nem lehet családot alapítani, nincs kereset. A már megkötött házasságok nagyrésze széthullik. A prostitúció elhatalmasodik. A rossz élelmezés maga után vonja a nagyobb halandóságot. A kirakatok tele vannak, de az uccán sok a rongyos ember. A lakások nagyrésze üresen áll, de éjjel hajléktalanok lepik el a parkokat. A vonatok kevesebb utassal robognak céljuk felé, de az országutakon nő a gyalog vándorlók tömege. A falvak és tanyák népe betódul a városokba munkát keresni, a városok munkanélkülei viszont a falvakon remélnék elhelyezkedést nyerni.

A mai termelési rendszer eddig nyolc gazdasági válságot élt át. Majdnem minden tizedik évben megjelenik ez a kísértet. Vizsgáljuk meg a német gyáripari termelés ciklikus menetét. Ez a termelés vajúadásának hű képét adja.

A prosperitás évei	A válság mély pontjának évei	Általános indexsz		Termelő eszközök		Fogyasztó erők	
		prosperitás	válság	prosp	válság	prosp.	válság
		é v e i	é v e i	é v e i	é v e i	é v e i	é v e i
1836	1866	15.9	16.0	16.0	12.4	26.0	26.3
1872	1874	22.9	21.5	17.6	16.9	38.0	34.3
1885	1886	32.2	32.7	27.7	28.3	45.0	45.1
1891	1892	41.1	40.6	35.5	33.8	58.0	57.1
1900	1901	64.4	64.9	62.1	61.1	75.0	72.2
1906	1908	84.3	78.8	83.0	76.0	89.2	87.0
1922	1923	71.4	46.9	70.7	43.4	76.3	73.3
1929	1932	103.1	61.2	103.0	48.4	106.2	79.4

A táblázatból tisztán kivehető a gyáripari termelés állandó emelkedése, de ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy a háború utáni válságok éveiben történő visszaesések arányilag sokkal nagyobb méretűek, mint a válság utáni fellendülések.

A táblázatból láthatjuk, hogy a gyáripari termelés fejlődésével párhuzamosan a visszatérő válságok súlyosabban érintik a társadalmat, mint a múlt században. Ez érthető. A múlt században mai fejlettségétől még távol állt az ipar és Nyugateurópa országain kívül csak itt-ott lehetett gyárakról beszélni. Akkor még a földműveléssel foglalkozók száma alkotja a nagy többséget. Egy ilyen válságnál a munkanélküli kivándorolhatott, (akkor özönlötték el Amerikát), s a gyárak új piacot találtak a gyarmatokon. A pénzügy és az államhatalom nem voltak olyannyira összenőve a gyáripari termeléssel, mint napjainkban és így az utóbbinak válsága nem rántotta magával a társadalom összes gazdasági tényezőit. Napjainkban más a helyzet. Nincs hova kivándorolni, nincs új piac Földünk minden négyzetméterére valamely nagyhatalom érdekkörébe tartozik. A háziipar teljesen és a kisipar is mindjobban háttérbe szorult. Napjainkban az emberiség ellátását legnagyobb részben a gyárak végzik és nincs olyan területe Európának, ahol kéményeik ne füstölnének. A gyári munkások tömege évről-évre nagyobb, az ipar ezer szállal hálózza be a földtekét és természetesen, hogy válságát is jobban megérzi az emberiség.

A visszatérő válság oka a mai termelésben rejlik. A termelésben résztvevő üzemeket két részre kell osztanunk. Az egyik részt, az első osztályt a nehézipari gyárak képezik. Ezek gépeket

termelnek. A második osztály a könnyűipari üzemekből áll. Ruhaneműket, élelmicikkeket, épületalkatrészeket, stb. termel. Mármost, mivel a könnyűiparban foglalkoztatott gyáraknak nincs állandóan új gépekre szükségük, a nehézipar termelésében fennakadások történnek. Egy munkagép élettartama 8—10 évre tehető. (Énnyi idő alatt válik üzemképtelenné.) A gyáriparban foglalkoztatott tőke, tökéletesített gépek bevezetése mellett búsas hasznót ígérő termelési ágat, érsznélküli versennyel igyekszik elfoglalni. Ez azt jelenti, hogy ennek az ágazatnak gyárjai gombamódra szaporodnak s így természetesen gépekre van szükségük. E termelési ág elfoglalása az ipari termelésben foglalkoztatott tőke nemzetközisége révén világméretekben történik. (Börzék, bankok, később trösztök, stb.) A nehéziparnak egy ilyen lendület nagy géprendeléseket jelent. Csakhogy ez nem tart örökké. Az új gyárak megtelnek gépekkel, több gyárat pedig már nem érdemes építeni, mivel a piac felvevő-képessége nem bírná el továbbra is az ilyen nagyméretű lendületet. Tehát két-három év elmúltával a nehézipar ellátta ezt a termelési ágazatot gépekkel. Ezekután a nehézipari gyárakban csökken a munka és ennek következtében természetesen nő a munkanélküliek száma. Ez a folyamat azért válhat katasztrófálissá, mert a mostani termelési rendszer virágzása idején a termelési ágazatok nagymértékben kifejlődtek és az utóbbi időben nincs olyan kezdeti állapotban levő termelési ágazat, amely új lendületet adhatna. A virágzás tetőfoka a háború előtti időkre esik.

A termelésből kiesett munkások nem jelentenek fogyasztási erőt. Ez kihat a könnyűiparra. Kevesebb ruhanemű, kevesebb élelmiszer, stb. fogy el és ezekben a termelési ágazatokban növekszik a munkanélküliség. A termelés menete azonban nem csökken olyan mértékben, mint amilyen mértékben nő a munkanélküliek száma. A piac bonyolult szerkezete nem adja mindjárt tudtára a termelésnek, hogy a felvevőképessége erősebben szűkül, mint amennyire az látszik. Racionalizálnak, azaz kevesebb munkással ugyanannyit termelnek, mint azelőtt. Ennek következtében a raktárak és üzletek lassan túlszuffolódnak áruval. Az árúk halmozódása újra növeli a munkanélküliséget és megindul a körforgás lefelé. És amikor a termelési ellentétek ilyen módon a végsőkig kiéleződnek, elemi erővel tör ki a válság. A válság eléri ezek után mélypontját és teljes a zűrzavar. Ez történik minden nyolcadik-tizedik évben.

Már most hogyan jut ki a termelés ebből a krízisből?

Az ilyen válságok alatt a kisebb tőkével rendelkező gyárak és üzemek elpusztulnak (a kisipar még nagyobb mértékben), a tőkeerősebbek pedig szervezkednek, hogy versenyképességüket fokozzák és a gyengébbeket legyűrve kijussanak a válságból. A felhalmozott tőkét újra termelésbe vetik. Megszületnek a nagy trösztök, koncernek, azaz a válság leküzdésére az ipar szövetezik a pénzintézetekkel és az államhatalommal. Új, modernebb gépeket rendelnek még akkor is, ha a régiék egy része használható állapotban van s ezzel a nehéziparnál megindul a munka. A munká-

sokat fokozatosan alkalmaznak. A körforgás már megindult fölfelé. A vásárlóképes tömeg gyarapodik és az árú jobban fogy. A könnyűiparnál is megindul a munka. Ezt az időszakot a gazdasági szakértők depresszióknak nevezik. A munkásokat nagyobb és nagyobb számban alkalmaznak, a termelt árúk mind jobban fognak és amikor a termelés mennyiségileg átlépte a válság előtti termelés legmagasabb vonalát, beköszönt a virágzás, az u. n. prosperitás. De, ahogy a közmondás mondja: a fák nem nőnek az égig. A gyárak megtelnek a legmodernebb gépekkel is és a nehéziparban újra felüli fejét a munkanélküliség.

Ebből azt láthatjuk, hogy a termelés minden 8—10 évben válságba kerül és ismét kilábol belőle. A visszatérő válságokat a gépek aránylag elég hosszú élettartama okozza. Ha rövidebb ideig tartanának, a nehézipar állandóan, megszakítás nélkül dolgozhatna. Minden újabb krízis több és több áldozatot követel a társadalomtól, de egyik sem lehet olyan súlyos kihatású, mint az állandó válság.

sebb tőkével rendelkező gyárak megszűnnek. A lassú kihalás eme folyamata ma már ott tart, hogy az ipar valamelyik ágában egyes csoportok egyeduralomra tesznek szert, nemcsak országos, hanem nemzetközi viszonylatokban is. Ez a monopol-tőke korszaka. A termelés mindjobban összpontosul és a haszonrészesedés is mind kisebb körre szorul. Hatalmas vagyonok halmozódnak fel egyfelől, másfelől pedig a fokozatosan tönkremenő, versenyképtelen kisipar, kiskereskedelem és kisparasztság szaporítja a bér- munkások számát. Természetes, hogy minél nagyobb mértékben történik a közép-rétegek elszegényedése, annál jobban szűkül a piac felvevőképessége, vagyis kevesebb árú fogy el. A nemzetvagyon felett rendelkező mindjobban kisebbedő tőkés csoport, mint árufogasztó csekély jelentőséggel bír. A fogyasztás csökkenésével szemben a termelőerők folyton nőnek. A felhalmozódott tőkének egy részét (és ez a rész egyre nagyobb válik), mivel tulajdonosaik úgy sem fogyaszthatják el, a termelés kibővítésére fordítják. A termelésbe fektetett tőke évről-évre növekszik, míg a fogyasztás állandóan csökken. Ez azt jelenti, hogy mindig több és több árút termelnek, de a vásárlók száma és fogyasztóereje apad. A termelés és fogyasztás között hatalmas ür keletkezik. A termelés zsákucába jut. A munkanélküliség nyomasztó jelensége állandósul és eltekintve a visszatérő válságok munkanélküliségétől, az elhelyezkedni nem tudók száma folyton növekszik. Az állandó válság nagy hatással van a visszatérő válságra is. Tartamát meghosszabbítja és súlyosbítja hatását. A visszatérő válság pedig kimélyíti az állandó válságot.

A napisajtó újabb válságot jelez. Vajjon felül fogja múlni ez az 1932-es krízist?

Az elmúlt válságból való kilábolás nem természetes úton történt. A nehéziparnál nem a gépek gyártásával indult meg a termelés, hanem a fegyverkezésbe ölt milliók idéztek elő depressziót. Így a termelés nem is érte el a virágzás fokát. Előbbi tábláza-

tünk rámutat a válságok utáni lendületre, kivéve a háború ideje alatt tönkrement termelést (akkor a termelés vonala az 1908-as színvonal alá süllyedt). A világtermelés általános indeksee (első táblázatunk csak Németországra vonatkozik) az 1921/29-es időszakban 45%-al emelkedett, míg ez az emelkedés 1929-től 1937-ig csak 3 és fél százalékos. Ez a százalékos emelkedés azért ilyen kicsi, mert a nehézipar nem munkagépeket, (amelyekkel a termelés színvonalát emelni lehetne), hanem improduktív hadianyagot gyárt. 1937 második felében új válság kezdődik. Ezt bizonyítja a következő táblázat, mely az utóbbi évek termelési indexeit tartalmazza.

Év	USA	Anglia	Franciaország	Olaszország	Japán
1929	100	100	100	100	100
1934	66,4	98,8	71,0	79,8	128,7
1935	75,6	105,8	67,4	94,0	141,8
1936	88,4	115,9	79,3	106,3	151,1
1937	92,2	123,7	82,8	117,2	178,8
1938	72,0	112,0	79,0	125,0	165,0

A táblázat azt mutatja, hogy a termelés újból hanyatlásnak indult. Pedig az USA-ban és Franciaországban még el sem érte az 1929-es nívót. Nem szabad, hogy félrevezessenek a fenti számok, melyek szerint a demokratikus hatalmak termelése nem mutat olyan lendületet, mint a totális államoké. A fasiszta hatalmak fegyverkezésre fordították minden erejüket és ez okozta a látszólagosan gyorsabb fejlődést, természetesen a többi termelési ág rovására. A fegyverkezés megálltával ezek a számok még soha nem látott arányokban zuhanni fognak.

Az új válság USA-t érte legelőször, majd utána Angliát, Franciaországot és egy csomó más államot. „Ezek az államok még magukhoz sem tértek az elmúlt válság ütéseitől és máris egy újabbnak a forgatagába kerültek. Ezt legtisztábban a növekvő munkanélküliség mutatja. Az 1933-ban nyilvántartott munkanélküliek száma 30 millióról 14 millióra csökkent 1937-ig. 1937-től az új válság hatása alatt 18 millióra emelkedett.“ (HID 1939. 7—8 szám.) Meg kell még említenünk az új válság elmélyítésének egy fontos tényezőjét, a kínai piac dezorganizálását. (HID u. o.) Ha tekintetbe vesszük az 1929 óta tartó állandó válság fokozódását, s ennek következtében a termelésből kiszorult 14—18 milliós munkanélküli tömeget, akkor fogalmat alkothatunk magunknak egy elkövetkező válság nyomorának katasztrófális méreteiről.

Lehet, hogy nem lesz alkalmunk az új válságot figyelemmel kísérnünk, hisz egy válság már elsikkadt az 1908/22-es évek közötti háborús zivatarban, de akkor annál borzasztóbb méreteiben fog kibontakozni a háború végeztével, mint ahogy ezt az elmúlt háború végén történt események bizonyították.

Szakács Gábor